

ПЕДАГОГИЧЕСКИ ПОГЛЕД ВЪРХУ КОМПЕТЕНТНОСТИТЕ НА ЕЛЕКТРОННИЯ СТУДЕНТ

ст. ас. Стоян Съев, Факултет по педагогика, Софийски университет

PEDAGOGICAL OVERVIEW OF ELECTRONIC STUDENT COMPETENCIES

assistant professor Stoyan Saev, Faculty of Education, Sofia University

The number of universities offering e-learning courses is growing faster and faster. Despite the investments in hardware and software equipment and staff training the effectiveness of this type of learning is still disputable. In all the activities mentioned above the other partner in education – the electronic student – is neglected. This paper attempts to identify the competencies that are crucial for the successful education of electronic students and the ways in which a tutor can support their development. There are six groups of competencies but, insofar as this is a pedagogical overview, we will focus on e-learning skills and cooperative learning skills.

Все повече университети както в световен мащаб, така и в България предлагат електронно базирана дистанционна форма на обучение. Въпреки инвестициите по различни европейски, правителствени и бизнес програми в хардуер, софтуер и обучение на преподаватели и административен персонал резултатите са все още спорни. Другият партньор в учебния процес, електронният студент, е пренебрегнат. Проведено през 2007 година изследване в 5 водещи български университета установи, че те не предлагат подготовка на студентите, свързана със спецификата на електронното обучение при записването им в такъв курс (Пейчева 2009). В книгата си „Онлайн преподавателят” Маргарита Линч (Lynch 2002) пише за първоначалното разочарование от електронното обучение, което се дължи на липсата на умения у преподавателя и студента. Тази липса не може да се компенсира и от най-съвършения хардуер или софтуер.

За да бъдат пълноценни участници в електронно дистанционно обучение студентите трябва да притежават шест групи умения: традиционни умения (четене на академичен текст, самостоятелно намиране на учебни ресурси, създаване на академичен текст), компютърни умения (работа с операционна система и офис приложения), умения за работа с електронна учебна среда (ползване на различните информационни и комуникационни функции на средата), умения за участие в

компютърно опосредствана комуникация (използване на различни софтуерни приложения), умения за електронно учене (умения за учене в електронен контекст), умения за учене чрез сътрудничество и учене в екип. Доколкото тази разработка разглежда педагогическите проекции на електронното обучение, в последващото изложение ще се спрем по-подробно на последните две групи умения.

I. Умения за електронно учене

За да бъде пълноценен участник в учебния процес, електронният студент трябва да притежава мета умения за учене. Тези умения са свързани със стила на учене и стратегиите за учене, които са индивидуални за всеки човек, както и начините, по които те се съотнасят с електронното обучение.

Управление на времето (Clarke 2004)

Най-голямото предимство на електронното обучение е свободата, която то дава, и възможността студентът да учи в удобно за него време. В традиционните курсове има разписание на занятията и изисквания за присъствие, което носи определени кредити. Това разписание е ограничаващо, но създава определено „скеле”, което подпомага управлението на времето на студентите. При електронното обучение такова разписание липсва и понякога това става причина електронните студенти да не могат да разпределят правилно времето си и това да затруднява техния учебен процес или дори да доведе до тяхното отпадане от курса. За да може един студент да използва ефективно своето време, преподавателят трябва:

- да предостави подробна информация на всеки потенциален студент за структурата на курса и заданията, които трябва да се изпълнят, за да се завърши успешно. Тази информация обикновено се публикува на университетската или факултетската уеб страница;
- да подпомогне студента чрез представяне на добри практики, при анализирането на личната му заетост и определянето на времето, в което му е удобно да учи;
- да подпомага студентите си при балансирането между различните приоритети в живота (работа, семейство) чрез предоставяне на гъвкави форми за обучение и оценяване. Например ученето след дълъг работен ден е със силно намалена ефективност, а ученето през почивните дни може да означава липса на достъп до компютър (ако студентът няма личен компютър с достъп до Интернет);
- да провокира усвояването на успешна стратегия за учене чрез създаване на секция със съвети и публикуване на положителни и отрицателни примери на учебната уеб страница (например спорадичното учене в продължение на часове е по-неефективно от редовното, макар и по-кратко като продължителност учене);

- да подпомага студента при организирането на неговата учебна дейност чрез използването на определени видове софтуер (електронни бележници, календари, органайзъри).

Поемане на отговорност (Illinois 2007)

При традиционните курсове ежеседмичните срещи с преподавателя по време на лекции и асистента/ите по време на упражнения дава възможност за много кратки напомняния за различните задания и крайни срокове. При електронното дистанционно обучение ситуацията е различна. Разбира се виртуалните учебни среди предоставят календар и табло за обяви, които напомнят на студентите за техните задължения, но доколкото електронният студент е отделен от контрола на преподавателите и общуването с колеги, той трябва да поеме много по-голяма лична отговорност. Той трябва непрекъснато да следи какви са новите задачи, какви са крайните срокове и каква част от крайната оценка формират тези задачи. Преподавателят може да помогне чрез създаването на възможно най-лесни и интерактивни методи за подпомагането на студента при проследяването и изпълнението на курсовите задания.

Планиране

Тъй като няма регламентирани часове за посещаване на лекции и упражнения, електронният студент лесно може да възприеме стратегия за изпълнение на задания в последния момент и непрестанно догонване на крайни срокове. Подобна стратегия намалява както продуктивността на студента, така и трайността на знанията, усвоявани набързо и с цел изпълнение на поредната задача. Ако електронния студент няма уменията от самото начало на курса да планира критичните точки и заданията, изискващи повече време за подготовка и изпълнение, той може да се окаже неспособен да завърши курса или поне да го завърши с трайно усвоени знания и формирани умения. Преподавателят може да предотврати негативните последици, като от самото начало на курса акцентира върху заданията, изискващи по-значителни усилия и отделянето на по-продължително време за подготовка, и дефинира приблизителните дати, на които те ще бъдат възлагани и предавани.

Самооценяване (Clarke 2004)

При традиционното обучение проследяването на работата на студентите и даването на обратна връзка е много лесно. При електронното обучение липсата на зрителен контакт и използването на времеемка писмена комуникация затруднява този процес. Електронният студент трябва да е способен сам да определя нивото на придобитите знания и умения, както и броя на завършените и предстоящите задания. Преподавателят може да подпомогне студента, като публикува на учебната уеб страница:

- тестове за самопроверка и самооценка на знанията;

- използване на симулации, в които студента да провери своите знания;
- софтуер за създаване на електронно портфолио (събиране от студента на всички създадени от него продукти по време на курса). Това от една страна помага на самия студент да определя своите постижения и мястото, до което е стигнал в конкретния курс, и същевременно подпомага крайното оценяване от страна на преподавателя. Портфолиото може да съдържа електронни писмени разработки, дигитални фотографии на разработени от студента продукти, писмени оценки от външни експерти, наблюдаващи работата на участниците в курса, или от останалите студенти.

Решаване на проблеми (Clarke 2004)

При традиционното обучение при работата по време на лекции или упражнения винаги присъства преподавателят или неговият асистент. При възникването на проблем (технически, междуличностен, процедурен) те се намесват и спомагат за неговото преодоляване. При електронното дистанционно обучение студентът е сам и трябва самостоятелно да решава възникналите проблеми. Например при възникването на технически проблем традиционният студент просто се обръща към ръководещия упражнението и той поправя служебната техника. При проблем с личната техника електронният студент трябва да търси самостоятелно решение на проблема, като в същото време поради този проблем изостава от курса. Съществен проблем е и намирането на ресурси за целите на курса. При традиционния курс винаги може да се използва университетската библиотека или книги, предоставени от преподавателя за копиране. При електронното обучение студентът трябва сам да намира информация от различни източници.

Преподавателят може да публикува подробни инструкции, които да насочват студента към регионални библиотеки или клонове на библиотеки, може да се насочват студентите към търсене в Интернет, както и да се качват определени ресурси в учебната уеб страница.

Справяне със стреса

Липсата у студентите на изградени умения за учене неизбежно води до възникване на стрес, който повлиява негативно учебния процес. Средното образование не подготвя студента за начина на обучение в университет. Когато това обучение се провежда по електронен път е наложително наличието не само на изградени традиционни, но и на надградени над тях електронни умения за учене. Както посочва Алън Кларк (Clarke 2004): електронното обучение дава на студента възможност да учи от всякъде и по всяко време, но ученето у дома е свързано с много отвличащи вниманието фактори, а ученето работното място може да доведе до професионални проблеми. Стресът възниква, когато електронният студент се опитва да работи, учи и да се грижи за семейство. В подобни случаи при липсата на изградени умения за учене и управление на личното време студентът може да занемари ежедневните си

задължения за сметка на ученето или обратното. За да подготви студента за предотвратяване на негативни стресови ситуации, преподавателят трябва да: даде подробна предварителна информация за водения от него електронен курс; да акцентира върху изискванията към потенциалните студенти и времето, което те трябва да отделят за учене, за да могат да завършат успешно курса; да запознае студентите си с различни научно обосновани модели за управление на личното време и да им помогне да изградят индивидуални такива. Преподавателят трябва също така да отчита, че електронното обучение е свързано с изолация на студентите от техните колеги. Това може да бъде преодоляно, ако между студентите се създаде чувство за общност и се осигурят (технологично и административно) различни канали за синхронна и асинхронна комуникация. Множество проблеми в електронното учене могат да бъдат преодоляни чрез неформална, приятелска дискусия между участниците, макар и те да са отдалечени в пространството. Важна част от преодоляването на стреса при електронното обучение е създаването от преподавателя у студентите на нагласа за задаване на въпрос или сигнализиране на проблем в момента на неговото възникване (Illinois 2007). Много преподаватели споделят (Clarke 2004), че студентите ги информират за трудностите си прекалено късно и те не могат да реагират адекватно. От друга страна, за да не изпадне преподавателят в невъзможност за отговор на всички запитвания, той трябва да обучи студентите да задават въпроси само след като са се убедили, че не могат да намерят отговорите в предоставената на учебната уеб страница информация.

Мотивация

Както посочихме по-горе, съществуват множество причини от различен характер, които мотивират студентите да изберат електронната дистанционна форма на обучение. В самия учебен процес обаче натоварването и технологичните проблеми или липсата на умения за електронно учене могат да предизвикат негативни реакции у студентите дори до степен да напуснат курса. За да предотврати подобни случаи, преподавателят трябва да осигурява на студентите време за почивка. Палов и Прат (Palloff & Pratt 2003) предлагат по средата на всеки семестър да се осигуряват по две седмици без допълнителни задачи или публикуване на нови материали на учебната уеб страница. Така студентите могат според думите на авторите “да поемат дъх”, да наваксат пропуснатите задания и да прочетат непрочетените учебни материали или електронни дискусии. Това дава възможност на всеки студент да навакса пропуснатото и да оцени колко много е изпълнил и колко малко остава до успешното завършване. Тази почивка дава възможност на студентите да си спомнят и защо са записали този курс и какво ще придобият при успешното му завършване (професионално израстване, запазване на текущата работа, повишено самочувствие).

Алън Кларк препоръчва на преподавателите да подтикват студентите да споделят с тях или със състудентите си, ако почувстват, че нямат нужната мотивация, за да завършат курса. Така студентът се чувства като част от общност, загрижена за неговото развитие, а не като изолиран обучаем пред бездушен компютър.

Рефлексия (Illinois 2007)

Рефлексията е важна част от метакогнитивните умения, от уменията как да се учи, чието изграждане е важно за всеки студент, особено в електронен контекст. Рефлексията дава на електронния студент възможност да сравни своя опит с предишния си (традиционен) учебен опит, да преразгледа нагласите си в условията на електронното учене, да анализира получените нови знания и да ги подреди в изградените от него когнитивни структури, да оцени педагогическото общуване по електронен път и начините да го използва по-пълноценно в бъдещото си обучение. Как електронният преподавател може да насърчи подобна дейност?

Джулия Дагълби (Duggleby 2000) препоръчва да се провеждат периодични електронни анкети със студентите, които да проучват тяхното мнение за курса, в който участват, и да ги провокират да размишляват върху своя образователен опит като електронни студенти и върху опита на колегите си. Джилли Салмън предлага създаването на “социални форуми” (еквивалентни на разговорите в университетското кафене през почивките между лекциите), в които студентите неформално да обсъждат своя учебен опит и да обменят полезни учебни практики и стратегии.

II. Умения за учене чрез сътрудничество и учене в екип

Чувството за общност и усещането за принадлежност към определен курс се формира естествено при традиционното обучение. Студентите физически присъстват на едно и също място, прекарват продължително време заедно и се опознават. При електронното обучение всеки студент “вижда” колегите си само като имена на екрана. За да се създаде чувството за електронна общност и възможността да се работи по групови проекти, е необходимо студентите да имат определени умения за педагогическа комуникация.

Умение да представя себе си чрез писмена комуникация (Clarke 2004)

При традиционното запознаване студентите възприемат другия с всички негови физически, интелектуални и емоционални особености. При електронното обучение студентът трябва да съумее да се представи чрез писан текст така, че да създаде у колегите си образ, максимално близък до реалната му личност.

Умение да се споделя (Palloff & Pratt 2003)

За да се създаде приятна атмосфера в курса, която влияе положително на учебната работа, и за да се опознаят по електронен път студентите, така че при формирането на учебни групи да изберат хора, с които могат да работят, е необходимо те да бъдат чести и готови да споделят информация за себе си, за своите качества и за своите възгледи. Преподавателят може да подпомогне формирането на такива качества, като пръв

сподели факти, свързани с неговата работа, социален живот или интереси (Illinois 2007).

Умение да се зачита участието и приносът на другите

При електронната комуникация липсата на физическо присъствие и на невербално общуване може да доведе до неразбирателство. Възможно е например дружелюбна забележка да прозвучи грубо и обидно, ако се възприема от получателя само като текст, без да бъде обогатена от тембъра на гласа, изражението или положението на тялото на подателя. Този проблем често води до конфликти или обиди в електронното обучение (Palloff & Pratt 2003). Електронният студент трябва да умее да овладява емоциите си и да избягва конфликти, да не забравя, че макар и сам у дома пред монитора, той всъщност участва и носи отговорност за много други хора, които са реално съществуващи, а не са само имена на екрана (Duggleby 2000). Част от това умение е способността да се изчитат внимателно публикуваните съобщения от всички членове на групата и да се постига консенсус на базата на диалог. В електронното обучение, за разлика от традиционното, което е ограничено във времето, всеки може да изрази своето мнение. Но се изисква култура на електронното учебно общуване, за да прочете всеки всичко, което са написали неговите колеги и да не пренебрегва или подценява тяхното участие. Преподавателят може да подпомогне процеса, като публикува на учебната уеб страница материали, свързани с груповата работа, добри практики за преодоляване на междуличностни проблеми и успешни стратегии.

Умение за оценяване на останалите участници

За да бъде една електронна учебна общност успешна, всеки студент трябва да може да оценява приноса на своите колеги към работата, както и да си дава сметка за собственото си участие. При липса на такива умения е възможно студент/ти от групата/курса да не участват със свои публикации или друг вид учебни продукти, а просто да “присъстват” в учебната уеб страница без да допринасят към учебния процес. Това може да доведе до сериозно понижаване на мотивацията на цялата група и нарушаване на учебния процес. Затова е критично важно всеки студент да може да оценява своите колеги (кой е допринесъл най-много за дискусиата, кой е допринесъл най-малко или въобще не е участвал) и да се свърже с тях чрез лично съобщение или да сигнализира на преподавателя, ако с поведението си те поставят под въпрос работата на цялата група или целия курс. Преподавателят може да предотврати подобни проблеми, като създаде и публикува на учебната уеб страница ясни правила за работа и критерии за оценка на приноса на всеки участник към общия учебен процес. Също така може да контактува по различни електронни канали със студентите, които не участват, и да се опита да идентифицира проблемите, които им пречат или причините, които пречат на тяхната редовна работа в курса.

Заклучение

Електронното дистанционно обучение е икономически привлекателно за университетите и атрактивно за потенциалните студенти поради множество причини (Coleman 2009). Студентите се записват за подобна форма на обучение с нагласата, че това е забавен начин на обучение и лесно придобиване на кредити. Подобни погрешни представи и липсата на формирани умения за електронно учене и умения за учене чрез сътрудничество и учене в екип водят до ниски учебни резултати или отпадане от курса на обучение. Отговорност на електронния преподавател е да предотврати или поне ограничи подобни проблеми. В достъпната литература е описан широк набор от средства: предварителна кратка традиционна сесия, която да запознае студентите със спецификата на електронното обучение, периодично провеждане на традиционни сесии (например веднъж месечно), които да подпомагат студентите при новия за тях начин на обучение, отпечатването на брошури или справочници за студентите, които обясняват изискванията на курса, информационна уеб страница и т.н.

Формирането на умения за електронно учене е отговорност на студентите, но създаването на условията за формирането на тези умения е отговорност на преподавателя. Подбирането на правилното средство или комбинация от средства при започването на курса, както и предоставянето на навременна помощ по време на курса и структурирането на задачите по възможно най-достъпен начин водят до значимо повишаване на качеството на електронното обучение (Duggleby 2000).

Литература

- Пейчева 2009:** Пейчева, Р. (ред.). Електронното обучение в България – политики, практики, тенденции. София, 2009.
- Clarke 2004:** Clarke, A. e-Learning Skills. Basingstoke, 2004.
- Coleman 2009:** Coleman, S. Why Do Students Like Online Learning?, www.worldwidelearn.com/education-articles/benefits-of-online-learning.html.
- Duggleby 2000:** Duggleby, J. How to be an online tutor. Sheffield, 2000.
- Illinois 2007:** Illinois Online Network. What Makes a Successful Online Student?, www.ion.uillinois.edu/resources/tutorials/pedagogy/StudentProfile.asp.
- Lynch 2002:** Lynch, M. The Online Educator. London, 2002.
- Palloff & Pratt 2003:** Palloff, R., Pratt, K. The virtual student. San Francisco, 2003.